

ULUSLARARASI SEMPOZYUM
INTERNATIONAL SYMPOSIUM

DÜNYADA MEVLÂNÂ İZLERİ
ON THE TRACES OF MAWLÂNÂ JALÂL AL-DÎN RÛMÎ
IN THE WORLD

13-15 Aralık 2007 / December, 13-15, 2007
KONYA / TÜRKİYE / TURKEY

BİLDİRİLER/PAPERS

KONYA / 2010

SÜ Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları:

Yayın No: 5
Bildiriler Serisi No: 2

ISBN 978-975-448-195-2

- * Kitapta yer alan bildirilerin bilim ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir.
- * Bildiriler sunum sırasına göre kitapta yer almıştır.
- * Kitaptaki yer alan bildiri metinlerinden kaynak göstermek şartıyla alıntı yapılabilir.

Baskı: Selçuk Üniversitesi Matbaası
KONYA / 2010

* Bu Bildiri kitabı SÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından "SÜ Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Mevlâna Kitaplığı-Kitap Yayını" başlıklı 09301001 numaralı Altyapı Projesi çerçevesinde desteklenmiştir.

© Selçuk Üniversitesi
Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi
www.mevlana.selcuk.edu.tr
e-mail: mevlana@selcuk.edu.tr

MESNEVÎ VE FAUST'TA KÖTÜLÜK PROBLEMİ

Kemal KAHRAMANOĞLU*

Bugün kötülükle ilgilenmemiz için her zamankinden daha çok nedenimiz var; çünkü zamanın somundaymışız gibi görünüyor. Ondokuzuncu yüzyılda insanlar, işler bazen geçici olarak kötüye de gitse, güçlükleri çözmek ve işleri sonunda yoluna koymak için zamanımızın var olduğunu sanabiliyorlardı. Fakat artık zamanımız tükeniyor. J. Robert Oppenheimer ve meslektaşları zamanın ve ilerlemeciliğin sonunu başlattılar. On milyar yıl sonra yüzyılımızda evrime, ilerleme ve yaşama son verme sürecini başlattık.

J. B. Russel "Lucifer"

ÖZET

Şeytanın niçin yaratıldığı veya daha geniş anlamda kötülüğün niçin var olduğu sorusu, hemen her çağda insanın zihnini en çok meşgul eden problemlerden birisi olmuştur. Bu sadece ilahiyatçıları ve filozofları uğraştırmakla kalmamış, insanın nereden gelip nereye gittiği üzerine kafa yoran herkesi meşgul etmiştir.

Felsefi sistemlerin ve Teoloji'nin en çok sorduğu ve cevabını vermekte de zorlandığı soru, varlıkların mutlak hâkim bir ilkedden doğmasına ve bu ilkenin de özünde iyiyi işaret etmesine rağmen nasıl olup da "kötülük"ün varlık sahasında kendine yer bulabildiği olmuştur.

Meselenin en önemli yanı bize kötülük olarak görülen şeyin aslında "görünürde kötülük" olduğu ve gerçekte ise bütünü mükemmelleşmesine katkısının bulunduğu dair öne sürülen görüştür. Bu hakikatı kavrayamayan birçok dini ve felsefi sistemler kötülüğe ontolojik bir varlık kazandırmışlardır. Nitekim Maniheizim ve Zerdüştlük gibi dini sistemler iyilik tanrısının yanında bir de kötülük tanrısı kabul ederek düalizme saplanmışlardır. Bunun yanı sıra birçok felsefi sistem de Tanrını mutlak hâkimiyetine bir sınırlama getirerek kötülükle baş edemeyen bir Tanrı figürü ortaya koymuşlardır.

Sorunun çözümlenmesi için, dünyada kötünün ilkesi olarak ortaya çıkan şeyin Tanrı'da varolan bir öğeden kaynaklandığını kabul etmekten başka yol yoktur. Bu öğelerin başında da arzu içgüdüğü ve insanın hurs ve hevasına kapılması gelir.

Kötülük her zaman şeytan figürü ile karşımıza çıkmıştır. Şeytan Batı'da ilk Hıristiyanlıktan beşinci yüzyıla kadar İblis olarak ele alınmış, İblis yerini Orta çağda Lucifer'e bırakmış, Reformasyon ile de Mephistopheles olarak karşımıza çıkmıştır.

Goethe, Faust adlı eserinde arzu ve hurslarına esir olan bir bilim adamının nasıl Mephistopheles'in yani şeytanın oyuncağı haline geldiğini anlatır. Faust üzerinde kafa yoran araştırmacılar, bu eserin 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında kendine özgü modern bir

* Yrd. Doç. Dr., SÜ Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

dünya sistemini ortaya çıkaran süreci, dramatik bir tarzda ifade ettiğini söylerler. Marshall Berman, Goethe'nin Faust'una can veren onu daha önceliklerinden ayıran ona derinliğini sağlayan hayati gücün, gelişme arzusu diye adlandırılabilir güdü olduğunu ve Goethe'nin Faust'unun bu arzuyu da şeytan figürü ile açıklamaya çalıştığını belirtir. Daha önceki Faustlar da ruhlarını kesin ve açıkça tanımlanmış ve hayatın herkesçe arzulan nimetleri karşılığında satmışlardır: Para, şehvet, güç, şan, şöhret. Goethe'nin Faust'u da Mephistopheles'ten bunları ister. Böylece büyük bir zeka şeytanın elinde bir oyuncak olur.

Mephistopheles, Mesnevî'de iblis olarak karşımıza çıkar. Tıpkı Faust'taki Mephistopheles gibi, İblis de insanları para, madde, şan, şöhret, şehvetin oynacağı haline getirir. Mevlâna'nın şeytanın yaradılış hikmeti ve kötülüğün kaynakları ve onlarla baş etme yolları ile ilgili olarak söylediklerinin, Goethe'ninkilere paralel hatta çok daha derin olduğunu söylemekte hiçbir beis yoktur. Aynı şekilde Mesnevî'de Hazreti Muaviye ile Şeytan arasında geçen konuşmaların Faust ile Mephistopheles arasında geçen konuşmaları gölgede bırakacak kadar derin olduğunu söylemekte de hiçbir mahzur yoktur.

Kötülük sorununun zamanla azalmadığını aksine yirminci yüzyılda her zamankinden fazla kendini hissettirdiğini görüyoruz. Özellikle Satanizm'in yükselişe geçtiği günümüzde kötülük ve satanizm hastalığına Mevlâna'nın söyleyeceği çok şey var.

Anahtar Kelimeler: Mesnevî, Faust, Mevlâna, Goethe, Şeytan, Kötülük

THE MALIGNITY PROBLEM IN MATHNAWÎ AND FAUST

ABSTRACT

What is evil or what is Devil (Satan)? This is very important problem for Men. For many people, the most troubling opposition found in the world is that between "good" and "evil".

Satan became figur of evil everytime. Satan was named Devil (antique age) Satan (early Christian age), Lucifer (medieval age), Mephistopheles (modern age).

Mephistopheles is a character in Goethe's Faust. He is the devil to whom Faust sold his soul for knowledge. Mephistopheles makes a bet with God he says that he can deflect God's favorite human being (Faust) who is striving to learn everything that can be known, away from righteous pursuit.

Goethe (Faust) narrates a famous scholar who bounded his desires and passions with tricks of mephistopheles. Faust makes an arrangements with devil: The devil will do everything that Faust wants while he is here on earth, and in exchange Faust will server he devil in hell. After the Devil wants Faust to sign the pact with blood, faust complains that the devil does not trust Faust's word of honor. In the end Meshiptopheles wins argument and Faust signs the contract with drop of his own blood.

Goethe has given us a distinct and visible description of this denial of the will brought about by great misfortune and by the despair of all deliverance.

Mephistopheles is İblis in the Mathnawî. İblis deflects the son of men with money, material, fame and sexual desire as mephistopheles in Faust. Faust. İblis wants to mislead Muawiya in Mathnawî. There is interesting similarity between conversation of satan-Muawiya (in Mathnawî) and Faust-mephistopheles (in Faust)

Key Words: Goethe, Faust, Mawlânâ, Mathnawî, Evil, Satan

İnsanın içini ürperten bu satırlar Batı'daki Şeytan'ın veya "kötülük"ün tarihi konusunda otorite isimlerden birisi olan Jeffrey Burton Russel'e aittir. Russel kötülüğün tarihine dair dört ciltlik kitabında Antikiteden ilk Hristiyanlığa kadar olan kötülüğü Şeytan, İlk dönem Hristiyanlıktakini İblis, Ortaçağ'dakini Lucifer ve modern dünyadaki şeytanı da Mephistopheles kitabında anlatır. Russel bu ürkütücü satırların hemen ardından " Şimdi ancak açık bir görüş ve cesaretle kötülükle çarpışsak tehditkâr bir biçimde beliriveren yıkımdan kaçınma şansına sahip olabiliriz"¹ diyerek yüreklere su serper. Bununla beraber bu dört ciltlik seriyi okuduğumuzda, şeytanın ve kötülüğün Batı'yı tarihin her döneminde ne kadar tahrip ettiğini görür ve kötülükle mücadele konusunda Batı'dan çok şey beklemenin ne kadar zor olduğunu anlarız.

Kötülüğün sembolleri olan Şeytan, İblis, Lucifer ve Mephistopheles arasında en tahripkar olanın modern dünyanın şeytanı Mephistopheles olduğunda şüphe yoktur. Bunu da en güzel şekilde Goethe'nin Faust adlı eserinde görebiliriz.

Goethe şaheseri olan Faust'a bilindiği gibi, semâvî kitaplardan mülhem Tanrı ile Şeytan arasındaki sözleşmeyi ele alan "Gökte Prolog" ile başlar. Üç baş melek olan Refail, Cebrail, Mikail'in ardından sahneye Mephistopheles yani Şeytan çıkar. Tanrıya güneş ve dünyalar hakkında söylenecek hiçbir şeyi olmayan Mephistopheles, sözü insana getirerek şikâyetinde bulunur: " Dünyanın bu küçük Tanrısı hep aynı halde ve gene ilk günkü gibi şaşılacak tabiatte. Eğer ona göklerin nurundan bir ışık bahşetmemiş olsaydın, herhalde biraz daha iyi yaşayabilecekti. O buna akıl diyor ve bunu ancak bütün hayvanlardan daha hayvanî olmak için kullanıyor." ² Tanrı, Mephistopheles'e model olarak Faust'u göstererek kendisine şu anda karmakarışık şekilde hizmet eden Faust'u yakında tam bir aydınlığa kavuşturacağını söyler. Buna karşılık Mephistopheles, Tanrı'ya " Nesine bahse girersin? Eğer onu usulca kendi yoluma saptırmak için bana izin verirseniz, bu adamı herhalde kaybedeceksiniz!"³ der. Hikmeti çok tartışılan ve değişik yorumlara yol açan bu izni Tanrı'dan alan Mephistopheles, Faust'un karşısına çıkarak onu yoldan çıkarmaya çalışır. Eser, bundan sonra tamamen Mephistopheles'in değişik kılıklarla hemen her şeyi bilen bir bilim adamı olan Faust'un karşısına çıka-

¹ J. Burton Russel, *Lucifer*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1999 s. 22.

² Faust, *J.W. von Goethe*, MEB Yayınları, İstanbul, 1992, s. 20.

³ A.g.e. s. 21.

rak onu nasıl baştan çıkarttığını yani şeytanın oyuncağı haline geldiğini anlatır.

Faust'u en güzel tahlil edenlerden biri olan Marshall Berman, Goethe'nin Faust'una can verenini onu daha öncekilerinden ayıran, ona derinliğini sağlayan hayati gücün, **gelişme arzusu** diye adlandırılabilir güdü olduğunu ve Goethe'nin Faust'unun bu arzuyu da şeytan figürü ile açıklamaya çalıştığını belirtir.⁴ Daha önceki Faustlar, ruhlarını keskin ve açıkça tanımlanmış ve hayatın herkesçe arzulanan nimetleri karşılığında satmışlardır: **Para, şehvet, güç, şan, şöret**. Goethe'nin Faust'u da Mephistopheles'ten bunları ister. Böylece büyük bir zeka şeytanın elinde bir oyuncak olur.

Goethe, tarihten aldığı Faust ve Mephistopheles figürünü genişletip zenginleştirmiş ve bütün zamanların en etkili Faust literatürünü meydana getirmiştir. Faust kimdir? Faust'u ilk olarak Mephistopheles'in ağzından tanırız: “ *Divanenin yiyip içmesi bile beşeri değil. Taşknlık onu uzaklara sürük-lüyor. Deliliğinin kendisi de yarı yarıya farkında. Gökyüzünden en güzel yıldızla-rı, yeryüzünden de en yüksek zeoklerin hepsini istiyor. Bütün bu uzak yakın şey-ler, onun coşkun gönlünü tatmin etmiyor.*”⁵ Faust'un kendi ağzından çıkan aşağıdaki sözler ise Mephistopheles'in ne kadar haklı olduğunu gösterir: “ *Heyhat! Ateşli bir gayretle ve çok esaslı bir suretle felsefe, hukuk, tıp ve hatta maa-lesef ilahiyat bile okudum Böyle olduğu halde gene ben zavallı deli! Eskisinden hiç de daha akıllı değilim.*”⁶ Bütün bu huzursuz entelektüel çabalar sonuç getir-memiş ve evrenin sırrını çözememiştir. Bu tatminsiz ruh, dünyanın en içinde dahi neler bulunduğunu anlamak, bütün etkili kuvvetlerle hayat tohumlarını görmek ve artık söz tellallığı yapmamak için kendisini sihir-bazlığa bile verir. Gizli bilgiler için ruhlar âlemine girmeye çalışır.

Mephistopheles ise, daha önce de söylenildiği gibi Batı'nın karşısına Antikite'de Şeytan, Hristiyanlığın ilk dönemlerinde İblis, Ortaçağ'da Lucifer olarak çıkan kötülüğün Modernleşme dönemindeki görüntüsüdür. Mephistopheles'nun Yunanca Faust'u sevmeyen favstofilisten veya İbrani-ce ahlak bozan anlamındaki mephis ile yalancı sıfatını ifade eden topal

⁴ Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994

⁵ Age. s. 21.

⁶ Age. s. 24.

kelimelerinin birleştirilmesinden gelmekle beraber yine de bu zamana kadar tatmin edici bir açıklamasının olmadığı da söylenir.⁷

Faust ile Mephistopheles arasındaki mücadele çok farklı ve zengin yorumlara yol açmıştır. Bu yorumlar arasında en ilgi çekici olanlarından birisi de Marshall Berman'a aittir. Modernliğin en güzel tahlillerinden biri olan "Katı Olan Her şey Buharlaşıyor" kitabının ilk bölümünü Faust incelemesine ayırır. Marshall Berman'a göre Goethe'nin Faust'u, Gelişmenin trajedisini anlatır. Goethe'nin Faust'unu ilk ve hâlâ en iyi olan **gelişme trajedisi** olduğuna inanan Marshall Berman, " *Kendi kendini anlamak isteyen modern insanların, Faust'ta ilk gelişme trajedisini sunan Goethe ile başlayabileceklerini*" söyler.⁸ Modern kültür diye bir şey ortaya çıktığından beri Faust figürü onun kültürel kahramanlarından biri olduğunu belirten Marshall⁹ Goethe'nin Faust'una can veren onu öncekilerden ayıran, ona zenginlik ve derinliği sağlayan hayati gücün de, "**gelişme arzusu**" diye adlandırdığı güdü olduğunu ve Goethe'nin Faust'unun da bu arzuyu Şeytan'la açıklamaya çalıştığını belirtir."¹⁰ Mephistopheles'in planı Faust'u şehvete yöneltip aklını başından almak ve Tanrıya karşı bahsi kazanmaktır. Bu nedenle de şehvet dolu düşler görünümüne yaratmaları için Faust'un üzerine ruhlarını gönderir.

Mephistopheles, Faust'a Modern insanın kendisini dönüştürebilmesinin tek yolunun içinde yaşadığı bütün toplumsal ve ahlaki dünyayı bütünüyle kökten dönüştürmek olduğuna inandırır. Böylece Faust, doymak bilmez genişleme uğruna sınırsız büyümenin tabiata ve insana ne yapacağını hiç sormadan ve düşünmeden bütün dünyayı parça parça etmekten çekinmeyen bilinçli bir "büyüme"ci olarak karşımıza çıkar.¹¹ Artık yol üzerinde tarihin, ilerlemenin gelişmenin yolu üzerinde yaşayan insanlar miadı dolmuş olarak sınıflandırılıp atılan insanlardır.¹²

Faust'un ilk kurbanı bir kızdır. Mephistopheles, Faust'u masum bir genç kız olan Gretchen ile şehvete sürükler. Gretchen'in çocuksu masumiyetinden, taşralı sadeliğinden ve Hristiyan uysallığından etkilenen Faust,

7 Bkz. Faust, Goethe, Çev. Recai Bilgin, MEB Yay. İst.1992,s. 18

8 Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İletişim Yayınları, İst.1994, s. 108.

9 Age. s.45.

10 Age. s.48.

11 Age. s.104.

12 Age. s.85.

aşkı ve sevmeyi beceremediğinden bu temiz varlığı kirletir. Gretchen, doğurduğu çocuk ölür, kendisi idama mahkûm edilir, zindanda ölür. Faust'un ikinci kurbanı, yaşlı bir çifttir. Bu yaşlı çiftin küçük bir kulübeleri, küçük bir çanı olan kiliseleri ve ihlamur ağaçları ile dolu bahçeleri vardır. Noktasına kadar her şeyi hesaplayan, toprağı ve denizi dönüştürmek için harekete geçen Faust, bu yaşlı çifte ve onların ellerindeki araziye takar kafasını. Kendi kendisine *"Orada ihlamurlar altında kendime bir yer yapmak istiyorum. Benim olmayan şu birkaç ağaç, dünyalara sahip olma arzumu zedeliyor. Zenginlik içinde yüzerken sahip olmadığımız nesnelere de varolduğunu düşünmek bir işkence var mıdır?"* der. Yaşlı çift kendilerine satmaları için teklif edilen paraları reddeder. Faust, ilk bilinçli kötülüğü işler ve Mephistopheles ile "güçlü adamlarını" çağırır ve yaşlı çiftin öldürülmesine sebep olur. Faust her ne kadar çiftlerin öldürülmesine karşı çıksa da Marshall Berman'ın dediği gibi başkaları kadar kendisini de kandırmaktadır ve yeni bir dünyayı ellerini kirletmeden kurabileceğini sanmaktadır. Bu bakımlardan Goethe'nin Faust'u, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında kendine özgü modern bir dünya sistemini ortaya çıkaran süreci dramatik bir tarzda ifade eder. Yani Faustvâri insan tarihi yapan insandır. Bunu için rahatlıkla ifade edebiliriz ki Modernliğin ve onun temsilcisi olan Batı medeniyetini temeli Mephistopheles tarafından yönlendirilen Faust tarafından atılmıştır. Bu faustian ahlak, gelişme ve ilerleme uğuna insanı ve tabiatı kirleten ve bunun için de herhangi bir vicdani sorumluluk duymayan bir davranış sergiler. Bu yüzden Faust'u, bilimsel sorumsuzluk ve hayata karşı kayıtsızlığın simgesi olarak görmek mümkündür.

Mephisto böylece karşımıza hem tanrını rakibi, hem ilahi iradenin aracı, maddi dünyanın yaratıcısı ve tanrını bir kulu, ruh ilkesine karşı madde ilkesi, iyiye karşı kötü, düzene karşı kargaşa, yaratıcılığı uyandıran güç olarak çıkmaktadır.

Faustian ahlakın ürettiği sanayi ve teknolojinin ürettiği dünya, şeytanı bile şaşkına döndürür. İlk kez söyleyecek bir şeyi kalmaz çünkü onu aşmıştır. Üretim ve inşaat taarruzu altında her şey yıkılır gider. Dalgalara ket vurur okyanusları çerçeveler.

Daha önceki Faustlar gibi, Goethe'nin Faust'u da ruhunu para, şehvet, güç, şan ve şöhret karşılığında satmıştır.

Russel'in göre, "Goethe, eseriyle, kendi zihninin, kendi kültürünün ve bir bütün olarak Batı medeniyetinin karmaşalarını ve tutarsızlığını ifade etmek amacındadır."¹³

Goethe'nin Faust'un karşısına Mephistopheles'i çıkarması gibi Mevlâna da Hz. Muaviye'nin karşısına İblis'i çıkarır. Fakat Muaviye, Faust'un düştüğü durumlara düşmez. Muaviye, vahiyden ve Peygamberimizden aldığı güçle şeytanı mağlub eder. Çünkü Mevlâna, sahabenin peygamberimizden şeytanın ve onun nüfuz sahası olan nefsin bütün hilelerini öğrenmelerine rağmen hiçbir zaman nefse tam bir güven duymadan her an uyanık kaldıklarını söyler. Nitekim Mephistopheles'in en büyük hilelerinden birisi de Faust'ta tam bir "kendine güven" duygusu yaratması olmuştur.

Aslında Mesnevî'nin tamamı mükemmel bir kompozisyon ile bu şeytanın faaliyet alanı olan nefsin hilelerinden kurtularak kamil bir insan olmanın yollarını anlatır. Nitekim Julian Baldık da Mistik İslam adlı eserinde, Mesnevî'nin eskiden rastgele seçilmiş bazı hikâyelerin ve temaların düzensiz bir koleksiyonu gibi görüldüğünü ancak eseri hakkıyla inceleyen yazarların ise çok ince bir planla işlenmiş olduğunu söylediklerini ifade eder. Baldık'a göre " Birinci kitap esas olarak aşağı ruh konusu ile ilgilenir. İkincisi de aynı konuyu incelemeye devam eder, fakat işin içine şeytanı da dâhil ederek aldanma ve şeytan temaları üzerinde yoğunlaşır. Sufi şeyhinin şeytanın gücünün üzerinde yer aldığını da bu bölümde okuruz. Daha sonra aşağı ruhun aslında şeytanın kendisi olduğu açıklanır. Üçüncü ve dördüncü kitaplar tek bir ortak konu etrafında dönmektedir: Mantık ve Bilgi. Mantık Hz. Musa ile teşbih edilir ve karşısına da hayal Gücünü temsilen Firavun çıkarılır. Şeytan figürü yerine Melek figürü konur. Beşinci ve altıncı kitaplar ise kişinin Allah'ın varlığına şahadet edebilmesi için önce kendi varoluşunun gerektiği fikri üzerinde bir araya gelirler. Fena kalp, ruh ve ışık ile ilişkilendirilir."¹⁴ Mesnevî'nin beşinci kitabına bu açıdan bakacak olursak tamamen Bakara suresinin 260. ayetinin tefsiri olduğu söylenebilir. Bu ayetteki¹⁵ dört kuşu Mevlâna, Kaz, Kuzgun, Horoz ve Tavus olarak

¹³ J.B.Russel, *Mephistopheles*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001 s.235

¹⁴ Julian Baldık, *Mistik İslam*, Birey Yayınları, İstanbul 2002,s. 137

¹⁵ " İbrahim de bir zaman Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster demişti. (Allah), "inanmadın mı?" dedi. (İbrahim) hayır (inandım) fakat kalbim kuvvet bulsun diye(görmek istiyorum) dedi. "O halde kuşlardan dördünü tut, onları kendine çek (kendine alıştır) sonra her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra onları kendine çağır, koşarak sana gelecekler. Bil ki Allah daima üstün, hüküm ve hikmet sahibidir". Bkz. Süleyman Ateş, *Kuran-ı Kerimin Yüce Meali*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1975

düşünür ve ona göre kaz **hırs'ı**, kuzgun **dilek** ve **arzu'yu**, horoz **şehvet'i** ve tavus da **şan**, **şöhret** ve **makam'ı** temsil eder. Mevlâna tene mensup olan dört huyun öldürülmesi gerektiğini ve ancak bu huyların kesilmesi ile cana yol açılacağını ifade eder. Dikkat edilirse bunlar Mephistopheles'in Faust'u ayartmak için kullandığı tuzaklardır. Mevlâna beşinci cildin tamamında, şeytanın bu tuzakları nasıl kullanabileceğini ve bu tuzaklara düşmemek için nasıl bir donanım gerektiğini ince zeka ile örülmüş hikayeler yoluyla anlatır. Ancak bu hikâyelerden hiç birisi Muaviye ile İblis'in diyalogunu anlatan bölüm kadar çarpıcı değildir. Burada araya girmeden sözü Mevlâna 'ya bırakarak Muaviye'nin İblis'i nasıl alt ettiğini görelim:

“ Rıvayet ederler, Muaviye köşkte bir bucakta uyumuştı.

Köşkün kapısı içerde kilitliydi, çünkü Muaviye, halkın gelip gitmesinden yorulmuştu.

Ansızın onu birisi uyandırdı. Muaviye, gözünü açınca adam gözden sır oldu.

Kendi kendisine “köşke kimse giremez. Bu küstahlıkta, bu cürette bulunan kim acaba” dedi. Kapı ardında bir herif gördü. Adam kapıya sinmiş, yüzünü perde ile örtmüş, gizlenmişti. Muaviye, “hey sen kimsin adın ne? diye sordu.

Adam “adım açıkça söyleyeyim şaki İblis” diye cevap verdi.

Muaviye, “Niye gayret ettin, beni niçin uyandırdın, bana doğru söyle, aykırı konuşma” dedi. Şeytan “namaz vakti geldi, hemen mescide koşmak gerek.

Mustafa, mânâ incisini delerek, acele edin, ibadetleri vakti geçmeden yapın buyurdu” dedi. Muaviye, “hayır hayır..senin böyle bir maksadın olamaz.

Bana hayra delil olasın, imkanı mı var bunun?

...Şeytan dedi ki, “Biz evvelce melektik. İbadet yoluna canla başla düzölmüş-tük.

Yol salıklarına mahremdik, arş sakinlerine hemdeni..

Biz de bu şarabın sarhoşlarındandık, biz de kapının aşıklarındandık...

Tutalım Adem'e secde etmem hasettendi. Ama o haset de aşktan meydana geldi, inattan inkardan değildi.

Her haset, şüphesiz dostluktan meydana gelir.

Sevgili ile başkaları bir arada oturunca haset baş gösterir...

Onun oyununda bundan başka bir oyun yoktu ki..oyna dedi.

Ben ne bilirim ki ona katayım. Bir tek oyunum vardı, oynadım, kendimi kaldırıp belaya attım. Belada da onun lezzetlerini tatmak istedim. Ona mat oldum mat oldum mat oldum...

Küfür olsun, iman olsun onun eliyle dokunmadır, onundur.

Emir ona dedi ki, "bunlar doğru. Fakat bunlardan senin payın eksik.

..Tanrı seni yakıcı bir hâle getirmiş, bütün hırsızların üstadı etmiştir.

Tanrı ile yüz yüze konuştum. Ey düşman senin hılene karşı ben kim oluyorum?

Filozof zeki Firavun'un aklı körleşti, senin yüzünden bir şey anlamaz oldu.

Ebu Leheb senin yüzünden nâehil oldu, Ebul Hakem de senin yüzünden Ebu-cehil kesildi.

Ey bu santraçta nam için yüz binlerce ustayı mat eden. Sen hile denizisin, halk bir katreden ibaret.

Sen dağ gibisin selim kalbli insanlarsa bir zerre...

İblis Muaviye'ye Hak beni aslanla köpeği imtihan etmek için yarattı, halisle kalpi ayırtetmek için halk etti.

Bu otları niçin ortaya koyarım? Hayvân hangi cinstendir meydana çıksın diye.

Kurt, ceylandan bir yavru doğursa onun kurt yahut ceylan oluşunda şüphe edilir.

Önüne otla kemik koy. Eğer kemiğe gelirse köpektir, ota meylederse şüphe yok ceylan cinsindedir.

Kahr ile lütuf birbirine eş oldu. Bu ikisinden bir hayır ve şer âlemi doğdu.

Sen otla kemiği göster, nefis ve can gıdasına arzet. Nefsin gıdasını isterse aşâğılıktır, ruh gıdasını isterse serverdir.

Peygamberler ibadetlerini arz ederler, düşmanlar şehvetlerini...

Muaviye, ey yol vurucu delil getirme, beni kandırmaya yol bulamazsın.

Ben delil getirmede sana üst olamam. Senin her sözünde bir şey vardır, her sözünde yüzbinlerce sihir gizlidir.

Ey fitneci İblis niçin beni uyandırdın doğru söyle?

İblis, Ey düşüncelere dalan, doruyu ve yalanı nasıl anladım? Dedi.

Muaviye, peygamber nişanesini bildirmiş, kalp ile halisi anlamak için mehenk vermiş.

Halk heva ve arzu sarhoşudur. Onun için senin yalanını dinler

...İblis, bir çok hileye düzene kalktıysa da Muaviye onun inadını inkarını dinlemedi

...İblis, eğer namazın fevri olsaydı, namaz geçseydi, bu cihan sana nursesiz kapkaranlık kesilecekti.

Bu ziyandan ağlayacak, figan edecektin. O teessüf, o figan, o niyaz, yüzlerce zikirten namazdan üstün olacaktı.

İstedim ki öyle bir ah etmeyesin, bu suretle de öyle bir yola sahip olmayasın dedi.

Muaviye, işte şimdi doğru söyledin. Senden bu beklenir, layığın budur.

Sen örümceksin, ancak sinek tutabilirsin. Halbuki ben sinek değilim, zahmet etme a köpek.

Sen beni uyandırdın ama o uyandırış, uykunun ta kendisiydi.

Bana gemi gösterdin ama gösterdiğin gemi, girdaptan ibaretti.

Sen beni daha iyi bir hayırdan mahrum etmek için hayra sevkettin dedi.¹⁶

Marshall Berman, o nefis Faust incelemesini, Mephistopheles'in fısıltıları ile içfal edilmiş Faustian insan tarafından inşa edilen bu yenedünyanın konumuna dair şu çarpıcı tesbit ile bitirir. "Faust'un tamamlamadığı inşaat alanı hepimizin yerleşip kendi hayatımızı kurmamız gereken canlı bir o kadar da kaygan zemindir."¹⁷

Bu kaygan zeminde ayakta durabilmenin yolu, şeytanın sihirle örülmüş hileleri karşısında uyanık bir zekaya sahip olmaktan geçer. Bu da şeytan karşısına Faust gibi değil Muaviye gibi durmakla gerçekleşir.

16 Mesnevi, C. II s.200-214.

17 Marshall Berman, Age. s 49.